

УДК: 338.432

ЗЕМЛЯ ЯК ПОТЕНЦІАЛ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*Сичевський М. П., д.е.н., проф., академік НААН
директор Інституту*

Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5672-9189

*Куць О. І., к.е.н.
заступник директора з наукової та інноваційної діяльності*
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-2855-0659

*Коваленко О. В., д.е.н., с.н.с.
зав. відділу економічних досліджень та інноваційного провайдингу*
ORCID ID: 0000-0001-8364-3316
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-25>

Земельні ресурси відіграють важливе значення для економіки країни та розвитку суспільства в цілому. На їх основі формуються продовольча, природно-ресурсна, виробнича та інфраструктурна складові соціально-економічного розвитку країни. Серед інших країн Європи Україна виділяється надзвичайно потужним земельно-ресурсним потенціалом, однак цей потенціал використовується не повною мірою. **Мета дослідження** – розглянути можливі перестороги та ризики для продовольчої безпеки держави в зв'язку з введенням обігу земель сільськогосподарського призначення та набуттям чинності відповідних законопроектів. Обґрунтувати зміни та пропозиції стосовно формування законодавчих засад обігу земель сільськогосподарського призначення, що максимально використовуватимуть потенціал земельних ресурсів для гарантування продовольчої безпеки держави. **Методичною основою статті є** загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: узагальнення, індукції й дедукції, порівняння – для аналізу потенціалу земельних ресурсів як основи продовольчої безпеки держави та оцінки інституційного середовища щодо обігу земель сільськогосподарського призначення; історичний – для дослідження генезису процесів приватизації землі та підприємств харчової промисловості; графічний – при аналізі індикаторів продовольчої безпеки та дослідженні динаміки розвитку галузей сільського господарства та харчової промисловості. **Результати дослідження.** Розглянуто потенціал землі як головний природний ресурс – утворювач додаткової вартості всього агропромислового комплексу. Здійснено аналіз світового досвіду впровадження ринку землі та пропозицій вітчизняної науки в цьому питанні. Визначено умови законодавчого закріплення вимог покупця земельної ділянки та надано пропозиції щодо створення спеціальної ефективної системи регулювання обігу земель, що матиме вирішальне значення для підвищення ефективності використання земельних ресурсів і забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах глобалізації. **Сфера застосування результатів дослідження.** Розраховано на практичне застосування основних наукових положень й пропозицій дослідження при підготовці законодавчих та нормативно-правових актів стосовно формування державної аграрної політики з метою забезпечення ефективного використання земельних ресурсів для сталого соціально-економічного розвитку та забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: земля, обіг земель, продаж земель, продовольча безпека, національна безпека, продовольство.

LAND AS A STATE FOOD SECURITY POTENTIAL

Sychevskiy Mykola, D-r of Sciences, Economics, Professor,
Academician of NAAS, Director,

Institute of Food Resources NAAS, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-5672-9189

Kuts Oleksandr, PhD, Economics,

deputy director for scientific and innovative activities,

Institute of food resources of the NAAS, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-2855-0659

Kovalenko Olga, D-r of Sciences, Economics, Senior Research,
Head of the Department of Economic Research and innovative providing

Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-8364-3316

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-25>

Land resources are important for the country's economy and the development of society as a whole. On their basis, the food, resource, production and infrastructure components of the country's socio-economic development are formed. Among other European countries, Ukraine stands out for its extremely powerful land and resource potential, but this potential is not fully utilized. The purpose of the study is to consider possible precautions and risks for food security of the state in connection with the introduction of agricultural land circulation and the entry into force of relevant bills. To substantiate the changes and proposals on the formation of the legislative framework for the turnover of agricultural land, which will maximize the potential of land resources to ensure food security of the state. The methodological basis of the article is general scientific and special research methods: generalization, induction and deduction, comparison – to analyze the potential of land resources as the basis of food security of the state and assess the institutional environment regarding the circulation of agricultural land; historical – to study the genesis of land privatization processes and food industry enterprises; graphic – when analyzing food safety indicators and studying the dynamics of the development of agricultural and food industries. The results of the study. The potential of the land as the main natural resource is considered - the creator of the additional value of the entire agro-industrial complex. The analysis of world experience in the implementation of the land market and the proposals of domestic science in this matter. The conditions of legislative consolidation of the requirements of the buyer of the land plot are determined and proposals are made for the creation of a special effective system for regulating land circulation, which will be crucial for improving the efficiency of land use and ensuring food security of the state in the context of globalization.

The scope of the research results. It is designed for the practical application of the basic scientific provisions and research proposals in the preparation of legislative and regulatory acts on the formation of state agricultural policy in order to ensure the efficient use of land resources for sustainable socio-economic development and food security.

Key words: land, land turnover, land sale, food security, national security, food.

Постановка проблеми. Населення планети постійно зростає, а можливості земельних ресурсів залишаються обмеженими, що ставить під загрозу продовольчу безпеку й зумовлює необхідність розглядати її як одну з ключових компонент національної безпеки держави. Земля є головним ресурсом, який здатен примножувати обсяги виробництва продовольства та прибутковість виробництва, від рівня її

використання залежить розвиток економіки в цілому, його економічна ефективність.

У цьому контексті наміри Уряду щодо якнайшвидшого запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення викликають серйозну стурбованість. Особливо з огляду на те, що фактично не пропонується жодних дієвих запобіжників щодо можливості купівлі земель сільськогосподарського призначення міжнародними транснаціональними корпораціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам земельних відносин, а також оцінювання та використання потенціалу земельних ресурсів в Україні присвячено багато праць відомих вчених-економістів: Я. М. Гадзала, М. В. Гладія, С. М. Кваші, М. Ф. Кропивка, Ю. Я. Лузана, М. Й. Маліка, В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, М. М. Федорова [1–5] та інших вчених. У роботах згаданих і багатьох інших авторів пропонуються різні шляхи удосконалення земельних відносин і проведення земельної реформи. Зокрема, один з напрямків – це збереження системи господарювання на базі великих сільськогосподарських підприємств з наданням їм широкої підтримки держави шляхом впровадження нових механізмів стимулювання сільськогосподарського виробництва та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках якомога більшої кількості продукції. Інший напрямок, що переважно реалізується в країнах Західної Європи і Балтії, передбачає, що буде сформований клас малих та середніх землевласників, які розвиватимуть сімейне фермерське господарство [5].

Кожний шлях здійснення земельної реформи має свої позитивні й негативні наслідки, стосується інтересів певних груп населення і всього українського народу. Вибирати якийсь один оптимальний шлях практично дуже важко. Автори Гадзала Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т. зазначають, що вибір шляху приватизації землі потребує відпрацювання певних механізмів її реалізації, зокрема [5]:

- здійснити суцільну інвентаризацію земельного фонду, визначити у його складі землі державної власності і державного запасу, а також ті, що підлягають приватизації. Держава повинна залишити у своїй власності необхідну площу земель, яка потрібна для загальнодержавних потреб і яку за потреби вона може надавати в оренду;

- особливий статус повинні отримати землі, віднесені до реабілітаційних, природоохоронних, середовищеформуючих, промислово і радіоактивно забруднених, порушених, надмірно еродованих;

- визначити розмір земельного паю на кожного селянина залежно від рівня його землезабезпеченості й видати земельні сертифікати чи бони;

- створити спеціалізований земельний банк, який міг би займатися проблемами земельних відносин включно з операціями із земельними сертифікатами чи бонами;

- провести балову і цінову оцінку землі. Це має бути середньозважена ціна гектара землі як у західноєвропейських країнах. Заборонити земельному банку викуповувати у громадян земельні сертифікати чи бони нижче від світових або загальноєвропейських цін на землю. Ця заборона повинна бути обов'язковою, щоб не допустити такої ситуації з приватизації землі, як у промисловості, коли внаслідок шахрайства велика кількість людей виявилася ошуканою.

Більшість вчених сходиться на думці [5], що земельна реформа має реалізуватися на основі таких принципів: науково обґрунтованого перерозподілу земельних ресурсів, рівноправності всіх форм власності та господарювання на землі, платності землекористування, економічного стимулювання з боку держави через інвестиційну, цінову і податкову політику, високоефективного й цільового використання землі, недоторканості власності та права користування нею, пріоритету в наданні продуктивних земель сільськогосподарським підприємствам і фермерським господарствам, системного й реального підходу до використання земельних ресурсів, законодавчого і нормативного забезпечення раціонального землекористування і його екологізації.

Разом з тим, земельна політика держави та її вплив на земельну реформу повинен

формуватися з урахуванням того, що земля є основною складовою потенціалу продовольчої безпеки держави.

Мета дослідження – розглянути можливі перестороги та ризики для продовольчої безпеки держави в зв'язку з введенням обігу земель сільськогосподарського призначення та набуттям чинності відповідних законопроектів. Обґрунтувати зміни та пропозиції стосовно формування законодавчих засад обігу земель сільськогосподарського призначення, що максимально використовуватимуть потенціал земельних ресурсів для гарантування продовольчої безпеки держави.

Виклад основних результатів дослідження. Продовольча безпека країни безпосередньо залежить від стану всього агропромислового комплексу. Галузі аграрної сфери та виробництва продовольства за своїм складом і структурою значно відрізняються від інших галузей економіки, передусім тим, що як першочерговий засіб виробництва використовують землю, на якій вирощується сільськогосподарська сировина – основа розвитку переробних галузей промисловості та забезпечення продовольчої безпеки.

Відповідно до частини першої статті 14 Конституції України, а також частини першої статті 1 Земельного кодексу України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

За різними оцінками Україна має від 8 до 15% світових запасів чорноземів, що становлять найродючішу частину оброблюваного ґрунту. Країна просідає 24 місце або 0,9% за часткою сільськогосподарських земель у світовому обсязі. На одного українця припадає в середньому близько 1 га сільськогосподарської землі, що перевищує середньосвітове значення на 54% (табл. 1).

Таблиця 1

Місце України в світі

Місце в світі	Країна	Площа с/г земель, млн га	Частка країни у світовому обсязі с/г земель, %	Частка ріллі в сукупній площі території країни, %	Чисельність населення на 01.01.2018, млн осіб	С/г землі на одну особу, га
	СВІТ	4863,3	100	-	7632,8	0,637
1	Китай	527,7	10,9	17,71	1446,8	0,365
2	США	405,9	8,3	18,34	326,8	1,242
3	Бразилія	283,5	5,8	7,57	210,9	1,344
...	...	...	...	...	...	...
24	Україна	41,5	0,9	53,9	42,4	0,979
...	...	...	...	...	...	...
39	Франція	28,7	0,6	58,02	65,2	0,440
...	...	...	...	...	...	...
62	Польща	14,4	0,3	35,7	38,1	0,378

Джерело: сформовано на основі даних Світового банку

Реалізація потенціалу земельних ресурсів дозволяє Україні забезпечувати не лише потреби внутрішнього ринку продовольства, а й дедалі активніше долучатися до вирішення глобальних проблем забезпечення продовольством населення планети як надійного постачальника харчових продуктів на світові ринки.

Більше половини сукупної площі території країни займає рілля, тобто земля, яка обробляється. А загалом сільськогосподарські угіддя займають майже 70% земельної площі України (табл. 2).

Ще на початку 90-х років ХХ століття Україна вступила на шлях реформування земельних відносин та ринкових перетворень. Було проведено реформування сільськогосподарських підприємств (радгоспів і колгоспів) із наступним формуванням

господарських структур ринкового спрямування, проведення роздержавлення і приватизації громадянами земель сільськогосподарського призначення, створення передумов для розвитку різних форм господарювання на землі, запровадження платності землекористування, земельних торгів (аукціонів), автоматизованої системи Державного земельного кадастру, публічної кадастрової карти України, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, вільного доступу до відомостей про власників та користувачів земельних ділянок.

Таблиця 2

Землі України

Землі України	Площа, тис. га	Відсотків до загальної площі
Усього земель	60 354,9	100,0
<i>сільськогосподарські угіддя</i>	<i>41 489,3</i>	<i>68,7</i>
<i>у т.ч. рілля</i>	<i>32 544,3</i>	<i>53,9</i>
ліси та інші лісовкриті площі	10 674,9	17,7
забудовані землі	3 597,8	6,0
землі під водою	2 425,0	4,0
відкриті заболочені землі	1 089,4	1,8
інші землі	1 078,5	1,8

Джерело: сформовано за даними Держгеокадастру станом на 01.01.2018

У процесі реформування земельних відносин в Україні реалізовано роздержавлення й приватизацію земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, розпайовано 27,5 млн. га сільськогосподарських угідь. За результатами паювання 6,9 млн. громадян України набули право на земельну частку (пай), з яких 6,8 млн. стали їх власниками. Крім того, громадяни одержали у власність і користування земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби загальною площею понад 16 млн. га, на яких виробляється близько 45% валової продукції сільського господарства країни.

Станом на 1 січня 2016 року у приватній власності перебувало 31 млн. га сільськогосподарських угідь, або 74,8% їх площі. Частка державної власності становила 10,4 млн. га (25,1%), комунальної – 25,5 тис. га (0,1%), колективної – 17,4 тис. га (0,04%). Створено і функціонує близько 45 тис. аграрних формувань ринкового типу, з яких 71% – фермерські господарства, 17% – господарські товариства, 8% – приватні підприємства, 1% – виробничі кооперативи, 3% – підприємства інших форм господарювання.

Площа земель, переданих в оренду за договорами на початок 2016 року, складала 15,8 млн. га, що становить понад 57% розпайованих сільськогосподарських угідь [7].

За останні роки роль України як світового постачальника продовольства значно зросла, разом із тим питання забезпечення продовольчої безпеки держави залишається актуальним, оскільки неповною мірою задовольняються потреби населення у харчових продуктах. Крім того, значну частку в експорті все ще займає сировина.

Сировинне забезпечення харчової промисловості традиційно залежить від сільськогосподарського виробництва (рослинництва і тваринництва), від ефективності розвитку якого, багато в чому залежать якість і асортимент виготовлених харчових продуктів, а також цінова динаміка на продовольчому ринку країни. Нині м'ясопереробна, молокопереробна, цукрова галузі відчувають дефіцит вітчизняної сировини при наявності вільних виробничих потужностей.

Слід також звернути увагу на те, що експорт сировини для харчової промисловості в останні роки зростає швидшими темпами, ніж імпорт (у 2017 р. 17 і 11% відповідно). З

погляду економіки зростаюча залежність вітчизняного виробництва від експорту свідчить, що значна частина вартості кінцевої продукції формується не всередині країни, а за її межами, що означає зниження не тільки продовольчої, а й економічної безпеки.

За останні роки українці недоїдають м'ясних, молочних продуктів, риби фруктів, ягід, окремих видів інших харчових продуктів вітчизняного виробництва (рис. 1).

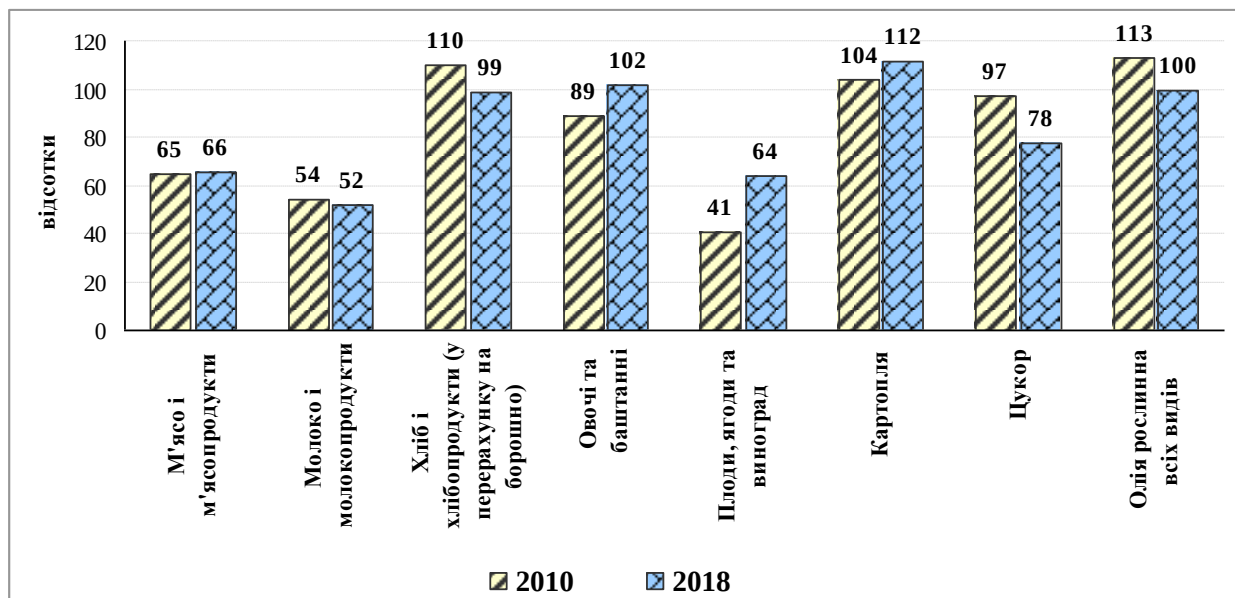

Рис. 1. Індикатори достатності споживання харчової продукції, %

Джерело: розроблено за даними Держстату України

Сільськогосподарське виробництво, що як головний засіб виробництва використовує землю, є основою передумовою розвитку переробних галузей промисловості. Тому забезпечити ефективність кінцевої харчової продукції можливо передусім шляхом раціонального використання земельних ресурсів. Водночас, потенціал землі неможливо розкрити повністю без забезпечення нарощування продукції галузі тваринництва. Нині особливо критичною є ситуація в молочному скотарстві. Незважаючи на підтримку держави, кількість поголів'я великої рогатої худоби постійно знижується, хоча слід відмітити, що продуктивність корів зростає, але ще відстає від світового рівня (рис. 2).

Щодо олієжирової галузі, то навіть незважаючи на значні її успіхи, потенціал землі використовується не раціонально. Обсяги виробництва великі, земля виснажується, а кошти галузь недоотримує. Експортується переважно сировина (рис. 3).

Земля є відправною точкою формування продовольчих ланцюгів, в яких прихований потенціал нарощування прибутковості всього аграрного сектору. На думку П.Т. Саблука [8], головною причиною краху економічної системи соціалізму стало орієнтування тільки на теорію трудової вартості при ігноруванні, передусім, землі як утворювача додаткової вартості. Таким чином, головною неповторною субстанцією, яка забезпечує і одержання урожаю, і виробництво продуктів тваринництва, є земля.

Додана вартість, що отримується шляхом глибокої переробки аграрної сировини, відображає ефективність використання земельних ресурсів. Так, глибока переробка пшениці дає можливість отримувати додану вартість за різними технологіями переробки – від 15 до 286 тис. грн у розрахунку на 1 га посівної площі землі, а глибока переробка кукурудзи – від 15 до 183 тис. грн/га. Тобто, чим глибше переробка, тим вище обсяг доданої вартості. Крім того, за умови врахування в розрахунках прибутку від використання 1 га землі, додана вартість може збільшитися в середньому на 10,1 тис. грн з

1 га [9]. В той же час, нині помітна спеціалізація сільського господарства на вирощування соняшника, кукурудзи, ріпаку, пшениці (табл. 1)

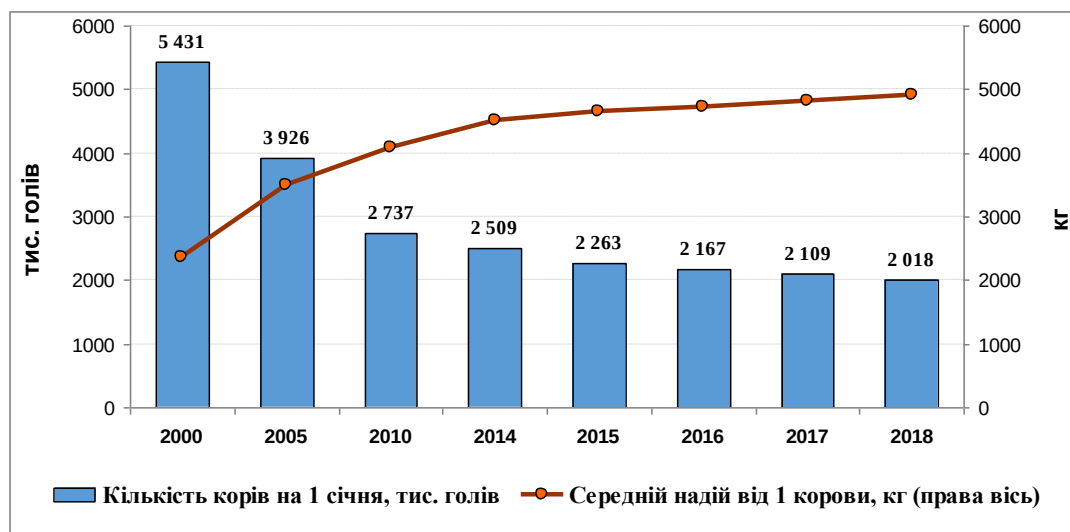

Рис. 2. Динаміка поголів'я корів та середнього надою від 1 корови в Україні
Джерело: розроблено за даними Держстату України

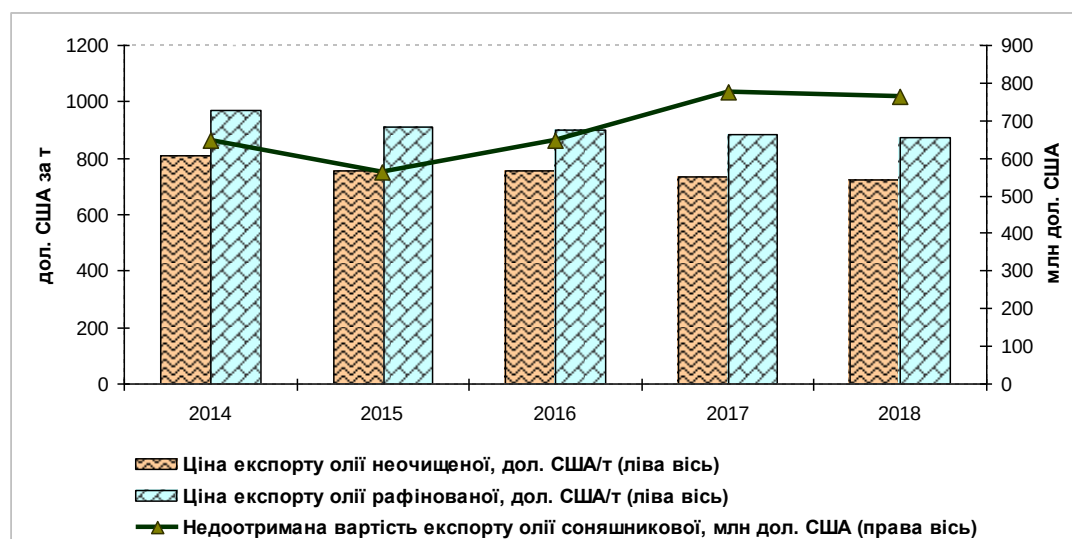

Рис. 3. Динаміка експортних цін (дол. США/т) та недоотримані надходження коштів від експорту олії (млн дол. США)
Джерело: розроблено за даними Держстату України

Таблиця 1

Показники виробництва основних сільськогосподарських культур у 2018 році

Культура	Частка ріллі під посівами	Зібрана площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Виробництво, тис. т	Експорт, тис. т	Частка експорту у виробництві, %
Пшениця	20,3	6604	37,3	24606	16373	66,5
Кукурудза	14	4564	78,4	35801	21441	59,9
Соняшник	18,9	6167	23	14165	58,7	0,41
Разом	53,2	17335	-	-	-	-

Джерело: сформовано за даними Держстату України

Заходи, які вживалися на державному рівні дозволили значно наростити виробництво основних сільськогосподарських культур (пшениці, кукурудзи, соняшнику). Головним чином це вдалося забезпечити за рахунок зростання врожайності, використання інноваційних технологій, техніки, цифровізації. Разом з тим, потенціал досі не розкритий, оскільки ми ще відстаємо від провідних країн.

Невирішеними залишаються проблеми цукрової галузі, ефективне функціонування якої має важливе значення для раціонального використання потенціалу земельних ресурсів і розвитку сільських територій.

Обов'язковою умовою для розвитку цукрової галузі є диверсифікація виробництва. Так, організація виробництва паливного біоетанолу для України є перспективним напрямом для зменшення енергетичної залежності від постачальників нафти та природного газу. Однак нині остаточно не вирішеним залишається питання завантаженості надлишкових потужностей спиртових і цукрових заводів у міжсезоння, що можливе лише шляхом перепрофілювання частини потужностей на технічні потреби та виробництво палива (біоетанолу). Крім того, щорічно на вітчизняних спиртових заводах утворюється близько 3 млрд л рідких відходів, які неможливо повністю реалізувати в натуральному вигляді, що веде до прямої втрати кормопродуктів, значних фінансових втрат та забруднення навколишнього середовища. Тому оптимізація витрат вітчизняного спиртового виробництва має вирішуватися у двох ключових аспектах – підвищення глибини переробки сировини та диверсифікації виробництва на основі комплексних безвідходних технологій з отриманням продуктів харчового та кормового призначення, рідкого та газоподібного палива, що дає змогу водночас вирішувати кілька стратегічних проблем національного рівня – екологічну, економічну та енергетичну.

Розглядаючи землю як потенціал продовольчої безпеки вкрай обережно потрібно підходити до зняття мораторію на продаж сільськогосподарських земель.

З огляду на те, що погляди політиків, науковців, власників землі та землекористувачів на вимоги щодо ринку сільськогосподарських земель значно різняться існує об'єктивна необхідність розроблення й широкого обговорення основних вихідних умов для запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення.

Науковцями Національної академії аграрних наук України ще у 2017 році була розроблена та презентована на парламентських слуханнях у Верховній Раді України модель обігу земель сільськогосподарського призначення.

Основною її умовою було законодавче закріплення вимог до покупця земельної ділянки. Таким покупцем, має бути лише громадянин України, який проживає за місцем знаходження земельної ділянки, що купується, має спеціальну сільськогосподарську освіту або певний досвід роботи у сільському господарстві, і передбачає господарювати на купленій ділянці особисто. За такого підходу, купівля земельних ділянок сільськогосподарського призначення мала б відбуватися на користь селян виключно як засобу виробництва, а також забезпечити розширення зайнятості сільського населення, підвищення його доходів і формування потужного середнього класу в сільській місцевості як базового елементу розвитку сільських громад і збереження українського села.

З огляду на порівняно високу вартість земельних ділянок сільськогосподарського призначення для селян запровадження обігу цих ділянок має супроводжуватись створенням спеціальної ефективної системи його регулювання, яка включає кілька складових. *По-перше*, слід створити спеціальну установу – земельний банк – для підтримки ліквідності, тобто справедливої, достатньо високої, економічно обґрунтованої ціни земельних ділянок. Ця установа повинна викуповувати ділянки у випадку надлишку їх пропозиції на ринку, а потім продавати селянам по мірі збільшення попиту. Такі установи діють у Франції, Німеччині та інших країнах. *По-друге*, потрібно забезпечити фінансову підтримку фермера з боку держави, зокрема шляхом надання пільгових кредитів, компенсацій, дотацій тощо покупцям для придбання земельних ділянок та

розвитку селянських господарств за рахунок бюджетних коштів.

Зокрема, у Німеччині в 1992 було створено Товариства з управління та реалізації земель (BVVG), як філія агентства з приватизації з метою розпорядження держвласністю, яка складалася з 1,8 млн. га земель с/г призначення і 1,4 млн. га лісових угідь. Завдання, що стояло перед товариством, полягало в тимчасовому управлінні землями та передачі їх в оренду з прицілом на подальшу приватизацію чи продаж [10].

Було проведено і реституцію та повернуто частину земельних ділянок колишнім господарям. Однак повертали їх не всім, а лише тим, у кого земля була експропрійована до 1933 р, або людям, у яких її відібрали в 1945-1949 рр.

Земля сільськогосподарського призначення продавалася фермерам, причому найчастіше за пільговими зниженими цінами (для створення багатопрофільних господарств), а також передавалася місцевим органам влади та організаціям, що займаються охороною навколишнього середовища. Крім того, ділянки надавалися фірмам, що встановлювали вітрові електростанції.

Приватизація земель проходила в три етапи. На першому (1992-1996 рр.) землі здавалися в оренду спочатку на короткий термін, а потім на тривалий (до 20 років). Оренда ділянок застосовувалася тому, що у новостворених господарств не було грошей для їх купівлі.

На другому етапі (1996-2010 рр.) землю продавали орендарям, які її орендували за ціною 50% від її ринкової вартості.

На третьому етапі, який триває досі, ділянки продають вже за ринковими цінами на тендерах.

У результаті в Східній Німеччині з'явилися господарства різноманітних форм (кооперативи та сімейні ферми). Але BVVG при цьому стежило, щоб великі площі не були зосереджені в одних руках.

Муніципалітетам були виділені не всі землі, на які вони претендували, а тільки ті, що були необхідні їм для адміністративних цілей.

У підсумку ціна 1 га землі сільськогосподарського призначення в Німеччині з 5 тис. Євро в 1999 р піднялася до понад 17 тис. Євро в 2014-му. Різке зростання цін відбулося в 2007 р., коли почався продаж землі на ринку. Динаміка цін оренди землі приблизно така ж: 90 євро за 1 га в 1993 р і 346 євро в 2014-му році.

Всі доходи від продажу та оренди сільгоспземель в Німеччині йдуть безпосередньо до держбюджету, після чого перенаправляються в регіони.

За минулі 25 років ТОВ BVVG заробило за рахунок господарської діяльності близько 6,5 млрд. євро для державного бюджету Німеччини та приватизувало близько 3 млн. га сільськогосподарських земель, лісів та водойм [11].

Тому запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення необхідно здійснювати поетапно. Спочатку доцільно було б запровадити обіг земель у різних регіонах нашої держави, та вже з урахуванням набутого досвіду приймати рішення щодо можливості запровадження його на решті території країни. У такому випадку навіть у разі допущення помилок вдалося б у жодному разі не допустити обезземелення селян.

З нашої точки зору є важливі моменти, які необхідно врахувати:

– законодавче закріплення вимог до покупця земельної ділянки. Таким покупцем, має бути лише громадянин України;

– врегулювати роль держави через створення банку фінансової підтримки фермерів.

Важливо також враховувати досвід впровадження ринку землі в інших країнах. Наприклад, країнах Європейського Союзу: Чехії, Словаччини, Хорватії – де іноземці не мають права на придбання землі. В Болгарії – придбати землю може компанія лише з держави, з якою Болгарія уклала міжнародну угоду, а також з країни-члена Європейського Союзу. У Польщі – обмеження щодо участі іноземного капіталу в купівлі сільгоспземель, скасовані лише щодо громадян ЄС (з травня 2016 року). В Румунії –

запроваджувався мораторій на сім років для продажу земель нерезидентам.

Обмеження щодо можливості купівлі земель іноземцями існують і в інших країнах. Наприклад, у Новій Зеландії – дозвіл на купівлю або навіть оренду іноземцями ділянки землі площею понад 2 га може надати лише спеціальний трибунал з охорони землі, рішення якого потребує детального обґрунтування. В Канаді – іноземець може мати у власності не більше ніж 8 га сільськогосподарських угідь [12].

До запровадження дієвих запобіжників щодо обігу земель сільськогосподарського призначення підводить і вітчизняний досвід. Щоб оцінити реальні загрози варто взяти до уваги процеси приватизації в харчовій промисловості.

Спочатку приватизаційними сертифікатами володіли усі громадяни. Потім вони поступово концентрувалися у незначного кола осіб і далі продавалися транснаціональним компаніям, які сьогодні переважно і володіють промисловими підприємствами.

Варто нагадати, що відповідно до Закону України «Про особливості майна в агропромисловому комплексі» сільгосптоваровиробникам мало належати 51 відсоток акцій агропереробних підприємств, які приватизувалися. Проте, сьогодні мабуть не можливо назвати – хто із сільгосптоваровиробників володіє такою власністю.

Поряд з опрацюванням механізму державного регулювання ринкового обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, необхідно забезпечити проведення інвентаризації земель за формами власності та суб'єктами господарювання, розв'язати існуючі проблеми з державним земельним кадастром (повільне наповнення національної кадастрової системи відомостями про земельні ділянки, накладення меж суміжних територій, межові спори, невідповідність наявних систем координат тощо), створення належної інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення (земельні аукціони, земельний банк, оцінювачі, страхові компанії, землевпорядні організації, органи реєстрації прав, земельний кадастр), удосконалити методичні підходи до нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, зумовлених змінами в економіці країни.

Таким чином введення земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг потребує реалізації комплексних заходів та законодавчого врегулювання цього процесу на засадах, що відповідають загальнонаціональним інтересам і потребам країни.

Висновки

З метою недопущення втрати національного надбання – сільськогосподарських угідь, під час розроблення проектів законодавчих актів щодо запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення, важливо взяти до уваги застереження та пропозиції провідних науковців, зокрема викладені у зверненнях Президії Національної академії аграрних наук України та Вченої ради НУБіП до Президента України, Резолюції Міжнародної науково-практичної конференції «Земля - потенціал енергетичної, економічної та національної безпеки держави», та інших наукових та громадських організацій.

Ефективне використання землі як потенціалу продовольчої безпеки в умовах запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення потребує задіяння ефективних регуляторних механізмів. Вирішальну роль у цьому регулюванні має відігравати держава, за якою повинно залишитися право встановлення обмежень на ринковий обіг земельних ділянок, та здійснення моніторингу та контролю за процесом ціноутворення на організованому земельному ринку, особливо на початкових етапах його запровадження.

Бібліографія

1. Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрної сфери економіки в умовах децентралізації управління в Україні. К.: Аграр. наука, 2018. 328 с.
2. Кваша С. М. Земельні відносини в контексті моделей розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2009. № 3. С. 54–57.
3. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект). П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Кропивко [та ін.]. Економіка АПК. 2011. №4. С. 3–6.
4. Малік М. Й. Управління земельними ресурсами аграрного сектору України: стан та пріоритетні напрями вдосконалення. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 3. С. 5-11.
5. Федоров М. М. Об'єктивна необхідність і основні методичні принципи удосконалення методики економічної оцінки земель. Економіка АПК. 2004. № 5. С. 3-11.
6. Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т. Аграрний потенціал України: напрями розвитку: монографія. К.: Аграр. наука, 2016. 332 с.
7. Проект постанови про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення: пошук української моделі». Верховна Рада, № 6241 від 27.03.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61426
8. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті. К., 2001. 93 с.
9. Рекомендації з розроблення Дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного регіону. За ред. Я. М. Гадзала, П. Т. Саблука. К.: Аграр. наука, 2017. 148 с.
10. BVVG сайт <https://www.bvvg.de/INTERNET/internet.nsf/HTMLST/ERGEBNISSE>.
11. Німецький досвід допомагає у розвитку ефективної аграрної політики в Україні. Німецько-український агрополітичний діалог. URL: <https://www.apd-ukraine.de/ua/33-unsere-t-tigkeit-archiv/343-nimetskij-dosvid-dopomagaе-u-rozvitku-efektivnoji-agrarnoji-politiki-v-ukrajini>.
12. Квітка Г. Ринок сільгоспугідь: іноземний досвід. Голос України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/291490>.

References

1. Hadzalo Ya., Hladiy M., Sabluk P., Luzan Yu. (2018). Rozvytok ahrarnoyi sfery ekonomiky v umovakh detsentralizatsiyi upravlinnya v Ukrayini [Development of agrarian sphere of economy under conditions of decentralization of management in Ukraine]. Kyiv: Agrarian science, 328 p. [in Ukrainian].
2. Kvasha S. (2009). Zemel'ni vidnosyny v konteksti modeley rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [Land relations in the context of agricultural development models of Ukraine]. Ekonomika APK [Economics of AIC]. № 3. pp. 54–57. [in Ukrainian].
3. Sabluk P., Mesel'-Veselyak V., Kropyvko M. [and others] (2011) Natsional'na doktryna reformuvannya ta rozvytku ahroprodovol'choho kompleksu Ukrayiny (proekt) [National Doctrine of Reform and Development of the Agro-Food Complex of Ukraine (draft)]. Ekonomika APK [Economics of AIC]. No 4. pp. 3–6. [in Ukrainian].
4. Malik M. (2017). Upravlinnya zemel'nymy resursamy ahrarnoho sektoru Ukrayiny: stan ta priorytetni napryamy vdoskonalennya [Land resources management of the agricultural sector of Ukraine: state and priority improvement directions]. Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky [Actual problems of innovative economy], No 3, pp. 5-11. [in Ukrainian].
5. Fedorov M. (2004). Obiektivna neobkhdnist i osnovni metodychni pryntsypy udoskonalennia metodyky ekonomichnoi otsinky zemel [Objective necessity and the basic methodological principles of improving the methods of economic valuation of land]. Ekonomika APK – Economy AIC, No 5, pp. 3-11 [in Ukrainian].

6. Hadzalo Ya. , Hladiy M., Sabluk P. (2016). Ahrarnyy potentsial Ukrayiny: napryamy rozvytku: monohrafiya [Agricultural potential of Ukraine: directions of development: monograph]. Kyiv: Ahrar. Nauka [Agrarian. Science], 332 p. [in Ukrainian].

7. Proekt postanovy pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Rehuliuвання obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia: poshuk ukraïnskoi modeli». Verkhovna Rada, № 6241 vid 27.03.2017 [Draft Resolution on the Recommendations of the Parliamentary Hearings on the topic: "Regulating the circulation of agricultural land: the search for a Ukrainian model". The Verkhovna Rada, №. 6241 of 27.03.2017]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61426. [in Ukrainian].

8. Sabluk P. Nova ekonomichna paradyhma formuvannya stratehiyi natsional'noyi prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny v KHKHI stolitti [A New Economic Paradigm for the Formation of the National Food Security Strategy of Ukraine in the 21st Century]. Kyiv: Agrarian science, 93 p. [in Ukrainian].

9. Hadzalo Ya., Sabluk P. (2017) Rekomendatsiyi z rozroblennya Dorozhn'oyi investytsiynoyi karty rozvytku ahrarnoho rehionu [Recommendations for the development of the Road Investment Map of the Agrarian Region]. Kyiv: Agrarian science, 148 p. [in Ukrainian].

10. BVVG/ URL: <https://www.bvvg.de/INTERNET/internet.nsf/HTMLST/ERGEBNISSE>

11. Nimetskyi dosvid dopomahaie u rozvytku efektyvnoi ahrarnoi polityky v Ukraini. Nimetsko-ukraïnskyi ahropolitychnyi dialoh. [German experience helps to develop an effective agricultural policy in Ukraine. German-Ukrainian agro-political dialogue]. URL: <https://www.apd-ukraine.de/ua/33-unsere-t-tigkeits-archiv/343-nimetskij-dosvid-dopomagae-u-rozvitku-efektivnoji-agrarnoji-politiki-v-ukrajini>. [in Ukrainian].

12. Kvitka H. Rynok sil'hospuhid': inozemnyy dosvid. Holos Ukrayiny [The Farmland Market: Foreign Experience. Voice of Ukraine.]. URL: <http://www.golos.com.ua/article/291490>. [in Ukrainian].